

עלון המשפט

ביה"ד "נתיבות חיים" שעי" מוסדות מענה שמחה ו-
בנשיאות הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א
פנים מאירות 1 י-ם טל: 02-5023637, פקס: 02-5023655

גליון חודש שבט ה'תשס"ח גליון מס' 7

בית הוראה

בית הוראה לענייני ממונות "נתיבות חיים"
שעי" כולל חושן משפט אוהל יוסף

בית ההוראה מיועד לבידור ענינים הקשורים לדיני ממונות, בו ניתן להתייעץ עם חברי בית הדין "נתיבות חיים" בענייני ממונות, וכן בעריכת חווים, צוואות וכדו' ללא צורך בקביעת תור.

ניתן לקבל תשובות גם באידיש, באנגלית ובצרפתית.

בית ההוראה פתוח בימים א' ה' ה' השעות 13:30-18:30,

וביום ו' בין השעות 11:00-13:00.

ניתן לפנות בשעות אלו גם בטלפון: 02-502-3637

או כל היום בפקס: 02-502-3655

כמו"כ ניתן לקבוע תור לריגום בביה"ד נתיבות חיים

בפלי: 052-7642-346

יום א'	הרב א. בוטרמן שליט"א	הרב י. הול שליט"א
יום ב'	הרב י.מ. גיילינגר שליט"א	הרב א. שפירא שליט"א
יום ג'	הגאון הרב י. שובקס שליט"א	הרב א. פלג שליט"א
יום ד'	הרב י. כ"ץ שליט"א	הרב א. שפירא שליט"א
יום ה'	הרב י. פליישמן שליט"א	הרב א. דרברמדיקר שליט"א
יום ו'	הגאון הרב נ. נוסבוים שליט"א	הרב מ. וויליגער שליט"א

מזכירות בית הדין

תוכן העניינים

- א. מבי דינא - מקח טעות בקניית תכשיט.
- ב. מבית ההוראה - הגרלה שאירעה בה טעות.
- ג. פסקי הלכות - המשך הלכות 'בל תלין' - פועל שנשכר על ידי שליח - חלק א.
- ד. מכתבים למערכת.

מבי דינא - מקח טעות בקניית תכשיט

הרב אשר שפירא שליט"א - חבר ביה"ד "נתיבות חיים"

מעשה בא בפנינו, במוכר תכשיטים שמכר תכשיט זהב והתכשיט התקלקל אחר כמה ימים. המוכר טוען כי לאחרונה בגלל התייקרות הזהב איכות התכשיטים ירדה פלאים ומשום כך הוצרכו עושים את התכשיטים עם מעט זהב והם מתקמטים ונשרים בקלות ואינם מיועדים לשימוש יומיומי אלא לאירועים מיוחדים הבאים מוזמן לזמן. עוד טען המוכר כי כל מוכרי התכשיטים מוכרים סחורה באיכות זו. לעומתו טען הקונה, כי הוא מעוניין לבטל את המקח, משום שהוא חפץ בתכשיט שאפשר להשתמש בו מדי יום.

תשובה:

ראשית אקדים כי פשוט שמחובת המוכרים להודיע על שינוי כזה, ואף אם אין כאן 'מקח טעות', גניבת דעת' חמורה ביותר יש כאן. וכבר מבואר בריב"ש סימן תג, שאף במקרה שאין 'מקח טעות', אם המוכר מסתיר מהקונה מידע רלוונטי יש בזה משום גניבת דעת. בנדרן דיון, גניבת הדעת חמורה עשרה מונים משום שיש בה הפסד מרובה. טענת מום במקח כאשר כל הסוחרים מוכרים עם מום:

נראה שעל אף שכל הסוחרים מוכרים תכשיטים באיכות ירודה אין בכך כדי לפטור אותם ויחבל בוגדים הוא זה.

הרב אשר שפירא שליט"א

פסקי הלכות - המשך הלכות 'בל תלין' / פועל שנשכר על ידי שליח - חלק א.

הרב יוסף פליישמן שליט"א

1. שכר פועל על ידי שליח (ואפילו אם השליח הוא עצמו פועל של המשכיר) ואמר לו השליח שבעל הבית ישלם לו, אפילו אם בעל הבית לא ישלם בזמן, השליח והמשלח אינם עוברים באיסור כל תלין ואינם עוברים גם על העשה של ביומו תתן שכרו. נראה, כי גם אם בעה"ב ישלם בזמן לא יקיים בכך את העשה של ביומו תתן שכרו. לא זו בלבד, אלא חז"ל אף מייעצים שישכור את הפועל על ידי שליח וכך לא ילכד באיסור כל תלין.

2. אף על פי שכשנשכר על ידי שליח אינו עובר על כל תלין מכל מקום כאשר המעסיק אינו טרוד ויכול לשלם ובכל זאת הוא דוחה את הפועל בלך ושוב עובר באיסור מדברי קבלה דכתיב, משלי ג, כח: "אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך".

3. שליח ששכר ולא אמר לפועל שהוא שליח והפועל חשב שהשליח עצמו הוא המעסיק, השליח חייב לשלם לפועל ואם אינו משלם בזמן עובר על כל תלין.

1. ברייתא ב"מ קיב. 2. כך כתב נתיב חסד יח על פי הגמ' קיא,א שנוקטת את הפטור של שכר על ידי שליח כששכרו על ידי 'שמעיה' (פועל). 3. שם קיא,א והטעם, משום שאם השליח אינו אומר לפועל שבעל הבית הוא השוכר, השליח עצמו נחשב לשוכר ועליו מוטלת החובה לשלם בזמן. 4. הגמ' מדברת רק לגבי הלאו דבל תלין. אמנם מבואר בהדיא בפסקי ריאז"ב ב"מ פ"ט ה' ו' דין ח'. שגם אינו עובר על העשה. גם מלשון השו"ע משמע כן להדיא שכתב "ומיהו בעה"ב עובר משום אל תאמר" ודין זה הוא רק איסור מדרבנן ואם היה בכהאי גוונא גם מצות עשה על המחבר היה להזכיר זאת. 5. יוצא משר"ת רב פעלים (בן איש חי) ח"ד סי' ז. וגם מסברא נראה שאם כאשר אינו משלם לא עובר על העשה גם אם ישלם לא יקיים את המצוה. וכן נראה גם על פי הטעמים שנתבאר בסעיף 4. 6. ב"מ קיא,א וכך נהגו כמה אמוראים. וכתב בשו"ע הרב ה' שאלה ושכירות סעי' יח "עדולי החכמים היו נוהגים לשכור על ידי שליח" ומשמע מהגמרא וגם מלשון של שו"ע הרב שיש לנהוג כן גם לכתחילה. ראוי לציון כי הדבר אינו שכיח שחז"ל נותנים עצה להפקיע מצוה מדאורייתא. עי' גיטין פא,א. ואדרבה בדרך כלל אדם צריך להכניס את עצמו להתחייב במצוות כמו דאיתא במנחות מא,א במעשה דר' קטינא וכמו שהאר"ק באהבת חסד ט, כא - בנתיב"ח. וכנראה שהוא מעין מה דביטלו חז"ל מצות עשה של תקיעת שופר ולולב בהשבת חלול שבת. 7. הוא דיש לבעל הבית הטרוד פטור מדברי סופרים מבואר בתוס' ב"מ קיא,א ד"ה אמר להו וכך נפסק בשו"ע סעיף ז'. ומהא דהא חסד בנתיב חסד יח, יו מבואר שהמקור לפטור זה הוא נובע מלשון הפסוק 'אל תאמר לרעך לך ושוב' שהמשמעות היא שהאיסור הוא דוקא כשדוחה את הפועל בטענות שוא. 8. מבואר בשר"ת רב פעלים (בן איש חי) ח"ד סי' ז', שבעל הבית שמשלם שכר פועל מקיים מצוה של פריעת בעל חוב ולכן עליו לפרוע בזריזות. הרב פעלים פוסק שם שמשום כך עדיף בכהאי גוונא לשלם לפועל ולא לתת צדקה אם נזדמן לו שניהם בבת אחת. 9. ר"א"ש, דבריו הובאו בטור סי' שלט' וכך פסק השו"ע סי' שלט'.

הרב יוסף פליישמן שליט"א

הטעם הוא, שעל אף שהמים ידוע לכל המוכרים, כיון שהקונים לא יודעים ממהוים והם לא עושים את המקמ אדענא דהבי חשיב ל'מקמ טעות'. אין לומר שמום זה הוא לטובת הקונים, מפני שאם יצרני התכשיטים לא היו מורידים את איכותם הם היו מוכרחים להעלות בעורה דראסטיא את המחירים ולכן ניחא לקונים בכך, וזאת משום שהמוכרים לא הודיעו ללקוחות שהאיכות ירדה ויש להשתמש בתכשיטים השתמשות מוגבלת למספר פעמים בשנה ובהזירות. בחוסר ידיעה שכזו ודאי שלא ניחא ללקוחות לקנות תכשיט שכזה. וכן שמעתי מהגר"נ נוסבוים שליט"א שבאופן כללי כבדי להגדיר עסקה כ'מקמ טעות', יש לבחון בדיעבד את רציני הקונים אם לא היו יודעים את המום שבמקמ.

המוכר אינו יכול לטעון ל'שחיטה מכרתי לך':

איתא בגמרא ב"ב צב,א ששמואל סוכר שהמוכר שור ונמצא נגחן ואינו ראוי לחרישה אלא לשחיטה, הקונה אומר לרדיא (חרישה) קניתי והמוכר אומר לשחיטה מכרתי לך אין אפילו שרוב קונים לחרישה יכול המוכר לטעון לשחיטה מכרתי. דעת שמואל נפסקה להלכה בשו"ע רלב,כג ולכאורה גם בנדרן דידן יכול המוכר לטעון אני לא הייתי צריך להודיע שהתכשיט לא מתאים לשימוש יומיומי משום שיש 'מויעוט קונים' שמודעים לאיכות הירורה של התכשיטים.

אך נראה כי טענתו איננה טענה כי ביסוד הדין שיכול המוכר לטעון לשחיטה מכרתי, הנימוקי יוסף שם מבאר וחוזר ומבאר שכיון שאין הולכין בממון אחר הרוב חשיב כפולא קונים לרדיא ופולא לשחיטה ולכן הלוקח היה צריך לברר האם השור מתאים לחרישה ומדלא אתני הפסיד. ומבואר שם בדבריו בסוף הסוגיא שבלא שהיה על הלוקח להתנות הוה 'מקמ טעות'. ברשב"ם, שיש טענה על הלוקח שהיה עליו לברר לאיזה מטרה השור מתאים ומוסיף שם שלא זו בלבד, אלא שעל המוכר אין טענה כלל. ביאור דבריהם נראה שבעצם יש כאן מעשה פשיעה של המוכר שמכר חפץ שלרוב העולם שקונה לחרישה יש בו מום אך מכיון שאין הולכים בממון אחר הרוב נמצא שהעדיים שקולים ולכן הלוקח היה צריך להתנות משום שהוא יודע שאחר כך הוא יצטרך להוציא את כספו מתחת ידי המוכר המוחזק גם בדרך כלל לפני שאדם מוציא את מעותיו אפילו ספק קל שבקלים נחשב אצלו לספק של פולא ופולא. נמצא, שלפי הנימוקי יוסף, הזכות לומר לשחיטה מכרתי איננה זכות של המוכר אלא טענה על הלוקח מדוע לא התנית, ולפי זה בנדרן דידן, שהקונה כלל לא היה מודע לזה שיכול להיות שיש מום במקמ, לא היה לא להתנות והוה 'מקמ טעות'.

דעת הרשב"ם כדעת הנימוקי יוסף:

הרשב"ם שם בסוגיא ד"ה לשחיטה, כתב כדברי הנימוקי יוסף, אך בדבריו יש מקום לומר דאילו רק לסומכוס וכן למד בדבריו הפני"ש שם, אך במחנה אפרים שומרים ס"ו כו סוכר שהרשב"ם כותב את דברים לכולי עלמא וכן משמע ברשב"ם ד"ה יכול לומר. אפשר להביא ראיה שהרשב"ם כתב דבריו לכולי עלמא שהרי כדבריו כתב גם הפירוש שמודפס על הרי"ף, שכלל הגרוא במסכת ב"ב הוא מהרשב"ם שהוא זה שפירש את הבבלי למסכת הזו (רוב המסכת). עוד נראה, שדברי הנימוקי יוסף לקוחים מהרשב"ם כי כן דרכו בהרבה מקומות והנימוקי יוסף אזיל להדיא לכולי עלמא, ע"ש.

התוספות חולקים על הנימוקי יוסף:

התוספות בכתובות ע"א סד"ה על, כתבו שאפילו שהלוקח שקנה את השור יש לו חזקת 'מרא קמא' על הדמים ששלם מכל מקום המוכר יכול לומר לשחיטה מכרתי משום שיש למוכר 'טענה טובה', שהיה על הלוקח לומר שהוא טענין בשור שעמום לחרישה. ולפי זה בנדרן דידן שאין למוכר טענה על הלוקח שהלא הלוקח כלל לא ידע שיש מום בתכשיט נראה שחזקת 'מרא קמא' של הלוקח תגבר והעסקה תחשב ל'מקמ טעות'.

אפשר שדברי התוספות הם רק בהוה אמינא בסוגיא:

אפשר לומר שהתוספות שם כתבו את דינם רק בהוה אמינא של הסוגיא, שחזקת 'מרא קמא' לעולם ידעיה נמוחזק אף כשחזקת הגוף מסייע למוחזק, אך למסקנא שהגמרא חזרת בה וסוברת שמוחזק ככהאי גוונא עדיף לא צריך שלמוכר הוה 'טענה טובה' על הלוקח. אך נראה שאף למסקנא שמוחזק עדיף מ'מרא קמא' מכל מקום 'מרא קמא' עם רוב עדיף ממוחזק אם אין למוחזק 'טענה טובה', וכך אמנם סוכר המחנה אפרים שם.

ובפשטות זו היא גם דעת המהרי"ק שורש קס"א והביאו נתיבות בכללי תפיסה סק"ז דדברי התוספות הם להלכה. אפשר שבנדרן דידן גם תוספות וידו משום שהקונה לא נחשב ל'מרא קמא':

עוד אפשר לומר שדברי התוספות אינם שייכים לנדרן דידן משום שהתוספות כתבו שכדי לרדות חזקת 'מרא קמא' אנו זקוקים ל'טענה טובה' אך בנדרן דידן הקונה לא נחשב ל'מרא קמא' משום שמרא קמא' הוא רק שייך בחפץ מסוים ולא במעות ובאין הלוקח הוא מרא קמיה על מעותיו בלבד. ואמנם הש"ך סי' צ"א סס"ק לג' מסתפק האם שייך לומר דין מרא קמיה על מעות. אך בשערי תורה (הגאון ר' בנימין זאב וואלף לעוו - שנת הדפסה תקפ"א) חלק א כלל כב,א פושט את ספיקו של הש"ך מדברי התוספות בסוגייתנו שמושיבים את הקונה של השור למרא קמיה אף שהוא 'מרא קמא' רק ביחס למעותיו. השערי תורה שם מבאר שהסברא היא שחזקת 'מרא קמא' איננה חזקת ממון אלא חזקת דמניקרא כמו באיסורים ואם כן גם במעות מוקמינן כמו שהיה קודם שנולד הספק.

לעומתו השב שמעתתא ד"טו סוכר שמאן דאמר שבמקמ הטעות הדמים שנתן הקונה נחשבים בינתים להלוואה לית מאן דפליג שאין בהם 'מרא קמא' משום שמלווה להוצאה ניתנה ואת דברי התוספות שאומר שיש 'מרא קמא' ביחס למעות מעמיד השב שמעתתא שהם למאן דאמר שבמקמ טעות' הדמים הם פקדון איירי שהמעות עדיין קיימים ולכן פשוט שהבעלים נחשבים עליהם ל'מרא קמא' ואין מקום לספיקו של הש"ך. לפי דבריו אין ראיה מדברי התוספות כלל. ולדין שקיימא לן" שבמקמ הטעות הלוואה והקונה לא נחשב ל'מרא קמא' אפילו לדברי התוספות לא בעי המוכר שהוא המוחזק טענה טובה ואין מוצאים מידי.

ראיה מרא"ח שיש 'מרא קמא' במעות:

ומצאתי בסעיפתא דשמיא ראיה מדברי הרא"ח שיש 'מרא קמא' במעות. הרא"ח ח"ב סי' מ"ז מביא את הגמרא ב"מ קב,א שפוסקת באדם שהשכיר קרקע לזמן מסוים ויש ספק האם נגמר הזמן או לא, שהקרקע חזרת לבעליה משום שקרקע בחזקת בעליה עומדת וכתב שם שלפי זה היא הדין במעות הלוואה שיש ספק האם הגיע הזמן להחזיר, המעות בחזקת המלווה ולא בחזקת הלווה שהחזיק בהם בפועל", ואף דהלווה מוחזק עכשיו במעות כיון ששופן של מעות הללו לחזור לחזקתן איננה חשובה. ואין לומר, שגם בסוגיא בב"מ, המשכיר לא זוכה משום שהוא 'מרא קמא', אלא בגלל שהקרקע טובה לחזור, וכך אמנם, מסביר תוספות ב"ב ס"א,ב ד"ה ארעא את הסוגיא בב"מ. שהרי הרא"ח עצמו בח"א סי' קכ' כתב שבסוגיא בב"מ זוכה משום שהמשכיר הוא מריה קמיה ואפילו אם לא היה טופן לחזור זוכה בדין". וגם מסביר דוחק לומר שאליבא דאמאי אין מרא קמא' במעות, ובכל זאת כיון ששופן לחזור המלווה מוחזק יותר מהלווה, שהן אצלו בפועל". היוצא מזה, שאפשר שאחרי פשיטותם של הרא"ח והשערי תורה, שיש 'מריה קמא' במעות, שוב אין זה ספיקא דדינא ואי אפשר לומר קום לי כדחשב שמעתתא.

העולה דינא:

שיטת הנימוקי יוסף היא, שכאשר אין פשיעה של הלוקח יש טענה על המוכר שהיה עליו להזהיר את הלוקח ואם לא הזהיר העסקה נחשבת ל'מקמ טעות'. לפי זה בנדרן דידן דינו כ'מקמ טעות'. אך כיון, שלפי התוספות צריך את פשיעת הלוקח רק היבא שהלוקח נחשב ל'מרא קמא', ובנדרן דידן השאלה האם הלוקח נחשב למרא קמא על מעותיו, שניה במחלוקת אחרונים, וטענין ליה קים לי כדחשב שמעתתא שאין 'מרא קמא' במעות הצדק עם המוכר והמוציא מחברו עליו הראיה והמוכר לא חייב לבטל את המקמ.

הערה המערכת:

הננו להודיע, שהמאמרים במדור 'מני דינא' מבוססים על מקרים שנידונו בבית הדין, אך מובן מאליו שלא כל פרטי המקרה ולא כל הנידונים שנידונו בבית הדין מוצגים במאמר.

1. ע' מוריה אייר נג' מחלוקת קדמונים אם פירוש זה הוא מרשי"א או אחד מהראשונים שליטת מרשי"א. אך בספרי השו"ת ועוד מביאים דבריו להלכה. 2. וע' קונטרס הספיקות וט' מביא את דברי הראש מכשירין ב,ז שכתב כדברי התוספות. הראש שם מתרץ בזה מדוע מחזירים לשתוקי אבידתו כמקום שרוב ישראלים שעל אף שאין הולכים בממון אחר הרוב מכל מקום כיון שאין למוציא טענה טובה' על השתוקי חזקת 'מרא קמא' של השתוקי גוברת (ועיין מחנה אפרים שם שהקשה מדוע תוספות בכתובות ט"ו, לא תירצו כהראש). 3. אף שברמ"א רצבי, משמע שלעולם מוחזק עדיף כבר תירץ זאת המחנה אפרים, ע"ש היטב. וכיון לדבריו בקונטרס הספיקות ח,ו ועיין שם שמסיק כן להלכה. וכ"כ הנתיבות שם דספק פשיקא עם מרא קמא מועיל להוציא ממון. 4. וע' דברי חיים הל' אונאה סי' ה' הביא דברי תוס' להלכה. 5. וכ"כ גם תוספות ב"ב ס"א,ב ד"ה ארעא. 6. וקשה דהש"ך עצמו מיירי כענין מקמ טעות ולדין המעות הם הלוואה ועי' ש"ך ס"ח, שאפילו במוכר דבר שאינו שלו המעות הם הלוואה וכ"כ הקצות ונתיבות שם ועי' נתיבות ס"ג"א ודוק היטב, וצ"ע. 7. ועי' בגיארדים והערות לש"ש מהגר"ש איערבאך זצ"ל שיש 'מרא קמא' במעות הלוואה. 8. ולכאורה יש לתרץ את קושיית השב שמעתתא על הש"ך לשיטתו בסיס עג' הדמפקיד מעות מותרים חשיב ליה מיד ויכול להחזיר מעות אחרים אך אם כן הוא בדין אם המעות אינם בעין כיון שאינו תובע כסף מסוים ומאי שנוא דאמר מלמאן דאמר דהמעות הלוואה וצ"ע. 9. ועי' קובץ שיעורים ב"ב אות עב' שכתב כהשב שמעתתא. ודבריהם דחוקים קצת בדברי התוספות. ועי' בקונטרס הספיקות ח,ו ובגילת אהבם כתובות ע"ב, ודבריהם צ"ע משום התוספות הניב (ומה שכתב בתקפו כח סי' ס"א שיש ללכת להכא ואין כאן מקום להאריך. וכך מובאר בפיצור תקפו כחן לתומים). 10. רלב,כ. 11. ומה שסי' לדמיתו לקרקע צריך ביאור דהרי פשיטא דבמטלטלין מוחזק עדיף ממרא קמא ואילו בקרקעות מרא קמא עדיף כמבואר בש"ס וצריך לומר שהוא משום דבחו"ב לא שייך כי כן מוחזקת דאין הספק על גוף הנכסים על מי הם דאין הם הנכסים הם ודאי שלו אכתי מספקא לן אם יש חיוב על הגברא לשלם מנכסיו ואין מוחזקות מכתות את עצם הספק ובברי ושעמא דלאו ברי עדיף הי' דליכא מרא קמא אצל מרא קמא אצל מרא קמא לעולם עדיף ממוחזק ועל זה מסיים שלא צריך להגיע לזה כיון דלא חשיב מוחזק כיון ששופן לחזור. 12. ועי' שער משפט סי' עג' שהש"ך סוכר כהרא"ח וגם בנחל יצחק סי' ד' ס"ג נוטה להרא"ח. 13. ואף שהקצה"ח מב.ב ונתיבות ש"ס, פסקו דלא כותיה, הוא משום שהם סוברים שעל כל פנים מוחזק עדיף טפי ממרא קמא, כי כך מובאר להדיא בראשונים. אבל, בנקודה הזו שיש 'מרא קמא' במעות לכאורה גם הם מודים.

הגרלה שאירעה בה טעות

דין ההגרלה של הפרסים האחרים:

לגבי ההגרלות הנוספות. בנדרן דירן הסיכום היה שמשנתך שזכה ויצא פתק עם שמו פעם שניה אינו זוכה פעם נוספת ולכן האפשרויות הם: א. אם בהגרלה החוזרת יצא אחד מהזוכים בפרס השני או השלישי של ההגרלה הראשונה לית מאן דפליג שההגרלה בטילה.

ב. אם בהגרלה החוזרת על הפרס הראשון יצא פעם נוספת הזוכה של ההגרלה הראשונה נמצא שההגרלה על הפרס השני והשלישי היו טובות משום שעל אף שעדיין יש בתוך הקלפי פתק מיותר של הזוכה הראשון הרי פתק זה אין לו משמעות כיון שאפילו אם פתק זה יעלה בגורל הוא לא יזכה מפני שהוא זכה כבר.

ג. אם בהגרלה החוזרת על הפרס הראשון יצא אדם אחר ששמו לא יצא בהגרלה הראשונה על הפרס השני או השלישי. נמצא שהתברר למפרע שהוא לא השתתף בהגרלה ומי שזכה בהגרלה הראשונה בטעות כן השתתף בהגרלה ובשעת ההגרלה על הפרס השני היה לו כרטיסי זכיה כפי המגיע לו שהרי כרטיס אחד יצא בהגרלה על הפרס הראשון.

אלא שצריך לעיין שאולי לא יתכן לומר שבשעת ההגרלה חשבנו שאחרים הם המגורלים וכעת אנו מבררים מי הם אלו שבאמת השתתפו בגורל. חסרון נוסף ישנו שהגורל על הפרס השני לא בירר מי הוא הזוכה ואנו זקוקים עדיין להגלה השנייה על הפרס הראשון כדי לברר מי השתתף בפרס השני.

מגן אברהם - גורל חייב לברר באופן מלא:

ברומה לפסק זה כתב המג"א קלב"ב, "כשמטילין גורל ד' או ה', ויש בהן ב' שיש להן אותיות שוות כגון ת', והאחרים יש להם מגין הפחות מזה, או בטל גורל וצריכים כולם להטיל גורל מחדש. ואין יכולים השנים לומר, האחרים כבר הפסידו חלקם ושנינו נטילו גורל וראיה מרפ"ב דיומא (פרק ב' משנה א') דבזמן שהם שווים, הממונה אומר להם הצביעו, והיו מטילים כולם גורל ואף שאותן השנים היו קרובים מאחרים [כן שמעתי מהגאון מהר"ן אב"ד דק"ק קראטשין]. אבל אם אחד יש לו ת' והאחרים שווין ויש להם פחות, אי ודאי זכה הראשון והאחרים ישילו גורל אף שיש בהן שאינו כנ"ל. ביאור דבריו נראה שהמגן אברהם עוסק בגורל על הזכות לומר קדיש יתום שצורתו היתה שהיו מטילים פתקים עם אותיות לתוך קלפי ומי שמעלה את האות הגבוהה ביותר הוא אומר קדיש ראשון והאות הגבוהה אחריו אומרת אחריו וכן כולם בסדר יורד. וקרה מקרה שהטילו שני פתקים עם האות ת'. הזוכים בה' טענו כל השאר ודאי שלא זכו ורק צריך בירור בינו מי הראשון ומי השני אך המגן אברהם דחה אותם ומוכיח את פסקו מכך שמבואר במשנה שהכניסו היו מתחרים ביניהם בריצה מי יזכה להרים את תרומת הדשן ובמקרה שהשנים הגיעו ביניהם הדין הוא שכל הכהנים משתתפים בגורל ולא עושים גורל רק בין שני הכהנים שרצו מהר מכולם. ורואים שכאשר הגורל לא בירר את מה שהיה צריך לברר הרי הוא בטל ואין גורל לחצאין. לעומת זאת במקרה שהטילו פנמיים את האות ס' פוסק המגן אברהם שכל האותיות עד ס' זכו ורק מהאות ס' והלאה הגורל בטל. והחילוק הוא שכהוסיפו ת' מיותרת הגורל לא בירר כלום בצורה מליאה אך במקרה והיו אותיות ס' כפולות עד האות ס' היה בירור מלא.

מעיל צדקה: חולק על המגן אברהם:

המעיל צדקה כפי' חולק על חירושו של המגן אברהם שגורל שלא בירר לגמרי בטל ועושים גורל חדש. המעיל צדקה שם דוחה את הראיה מתרומת הדשן ששם הדין שונה משום שלכתחילה היה ראוי שלא יתחרו ביניהם בריצה כלל, וכי מי שקל כרגילו דין הוא שיזכה בתרומת הדשן, ובכל זאת הקנו להתחרות בריצה משום 'אונס שניה' כמבואר בסוגיא שם, לכן כשהתחרות לא הכריעה חוזרים לעיקר הדין ומטילים גורל בין כולם. וע"ע בזכרון יוסף סי' א' בענין זה, אך שניהם לא החיתסו כלל לגורל בטעות. נמצא שבנדרן דירן לפי המעיל צדקה הגורל קיים ואילו לפי המגן אברהם לכאורה הדין שההגרלה בטילה. שהרי גם אחרי ההגרלה הראשונה על הפרס השני עדיין צריך הגרלה נוספת על הפרס הראשון בכדי לדעת האם ההגרלה הראשונה חלה, וכיון שההגרלה לא ביררה בירור מלא היא בטלה. אלא שיש לחלק בין המקרים ואפשר שגם החולקים על המג"א ירדו בנידון דירן שהגורל בטל. משום שבאופן שדובר המגן אברהם הגורל בירר ודאי מי הם השנים הראשונים, רק שלא בירר עדיין בין שניהם מי קודם וכזה סברו שמה שביירר הגורל בירר. מה שאין ב' כאן, שהגורל עדיין לא בירר כלום ועדיין החל בבירור אחר, אולי גם הם יורדו שלא מהני. מאידך אפשר לומר סברא הפוכה שנדון דירן עדיף טפי. משום שהגורל כבר בירר את הזוכה השני, רק שאין אנו יודעים מי המגרילים ואת זה נברר על ידי הגרלה אחרת והרי זה כגילוי מילתא בעלמא ואילו במקרה של המג"א חסר בעצם ההגרלה שהיא לא ביררה עד הסוף וע"ע. ואשר על כן נראה שבכל אופן אם כבר קיבלו אין להוציא מידם.

נשאלתי על ידי מנהל מוסד, בשאלה שהתעוררה במוסד בעקבות הגרלה שערכה. אופן ההגרלה היה שבמשך זמן מה כל הלמיד במוסד היה יכול להשיג ע"י התנהגות נאותה כרטיסי השתתפות בהגרלה שעליהם רשום שמו ביום ההגרלה הטילו את כל הפתקים לקלפי ועשו הגרלה ראשונה על סך 1500 ₪ ואח"כ עשו הגרלה נוספת על סך 1000 ₪ ולכסוף עשו הגרלה שלישית על סך 500 ₪. דא עקא שלאחר עריכת כל ההגרלות התגלה שחלה טעות והכניסו לאחד המשתתפים פתק מיותר ואותו משתתף זכה בפרס הראשון. חשוב לציין, כי כללי ההגרלה קבעו, שמשתתף שזכה כבר בפרס לא יכול לזכות שוב. במידה ושם שזכה יעלה שוב בגורל תערך ההגרלה הזו שוב. השאלה היא האם ההגרלה קיימת שכן הגורל הוא מול וגם בזה נחמול ומולו שנוסף לו פתק או שבטלה לגמרי או שהפרס הראשון בטל אבל השני והשלישי שזכו למרות שסכוייהם רק קטנו עקב הטעות ישאר על כנם. כמו כן צריך לברר מה הדין אם כבר נתנו להם את הפרס האם צריכים להחזיר.

דין ההגרלה על הפרס הראשון:

שאלה דומה לשאלתנו נשאל החוות יאיר כפי' סא' ואעתיק את עיקר השוכתו מאחר ודבריו הם אכן יסוד בענין זה והביאום הפוסקים הפתחי השובה קעה"א, המטה שמעון סי' קע"ג, הגהות בית יוסף אות ז', השרי חמד, הדברי אגונים ועוד. וכך כותב החוות יאיר "בחבורה לומדים אצלי ומקשיבים לקולי, סעוד יחד י"ב בעלי בתים. כטוב לבם כיון בימי פורים, הטילו גורל על כוס כסף גדול מזהב, ונתן כל אחד א' ר"ט (רובל טאלהר - ה"ה). וזה מעשה הגורל מביאם שתי קלפי או שני כלים ומטילים י"ב פתקים, כתוב על כל אחד שם אחד מהם לקלפי אחת, ומטילים לקלפי שניה גם כן י"ב פתקים, על אחד מהם כתוב מו"ט (מזל טוב - ה"ה) וי"א (פתקים) ישאר חלקים. ותינוק או תינוקת לוקחת אחד מכלי זה ואחד מכלי זה, ועם מי שיצא מו"ט זכה בכוס. והנה אירע בגורל הנ"ל, שיצא מו"ט כהעלאה שניה, והיה פלא בעיני הרואים שעלה פתק המו"ט מהר. ואחד מהם בך וראה, כי היו רק פתקים חלקים יו"ד והיה ראוי להיות י"א ועל שנים היה כתוב מו"ט. וביקש זה שזכה בו לומר, אחר שאין שנעשו שני טעותים אלו בזדון או בשגגה או דרך היתול ושחוק אין בו שום גרעון או פיו נח לאחד יותר מלחברו ואם מזלו גרם לו ה"ה (הוא הדין - הערת המגיה) אם היה נכונן וראוי עמדה לו שעה (כלומר לפני לקיחת פתק מקלפי השמות לא היה לאחד סיכוי יותר מחברו שהיה כל אחד היה ראוי שיעלה פתקו ונמצא שפתק המו"ט שנתרבה, נתרבה עבור כולם. ורק אחרי שעלה שם אחד או קטנו סיכויי האחרים בגלל שהיו שני פתקים ולכן טען הזוכה שהגורל שריר וקיים). ואמרום בפשיטא שבטלה הגורל, דקיימא לן כרב, דאמר דלה המהלוקה (באחרים שחלקו) בבא להם אח ממדינת הים בפרק בית כור (ב"ב) דף ק"ב, והוא בטור ח"מ ובש"ע סי' קעה'. וחזרו להטיל פתקים חדשים באופן הנ"ל לשני כלים, וזכה מהם אחד בהעלאה ששית ואחד מן הנשארים בקלפי לפי תומה, פתח פתקים הכרוכים הנשארים ומתוך כך ראה שהסר שם אחד מנותני מעות שלא נזרקו לתוך הקלפי, רק י"א פתקי בעלי בתים. ואמרו בני חבורה לבטל גם פייס זה, וזה שזכה טען נגדם דאין טעם לחלונתם לקלקל הגורל אדרבה ע"י גרעון שם אחד מהם היו קרובים לזכור. ועל דבר זה שהיה חסר (כלומר - עם אותו ששמו היה חסר ורואי שכל לא היה סיכוי וביחס אליו ודאי שהגורל בטל) ביקש הזוכה לפשר וליתן לו ד' ר"ט והיה מרוצה. ובאמת לפום ריהטא היה הדבר מעויין אצלי בלי הכרעה. אבל אחר עיון מעט זמן, כמן ימא לטיגנא' פסקתי שג"כ בטלה המהלוקה וכו' (והביא ראה מסוגיא הנ"ל ע"י"ש). אף על פי שאין טעם ורשום סברא ומקום לערער שום אחד מהם מצד השכל, מכל מקום גורל הנעשה שלא כהוגן בטל. מכל שכן אם הטעות במעשה הגורל בעצמו, מפני שקרוב הדבר שאם הגורל כהוגן ידבק בו השגחה עליונה, כמו שכתוב (שמואל א' יד,א), הבה תמים מכל שכן אם הגורל מקולקל, אין מובא לתור שמי שזכה מאת ה' היתה זאת. הן שהקלקול על ידי תחבולת אנוש או בשגגה על כל פנים הגורל מקולקל ומצי כל חד למימר אלו נעשה הגורל כהוגן, היה קיימא לי שעתה על פי מילי או על פי תפילתי שיתן לי הצלחה בכל עסקי... וגדולה מזה נראה לי אם הערים אדם, והטיל ב' פתקים ששמו כתוב עליו לקלפי זכה אחר בפתק מו"ט וגילה זה הונוטא אחר כך וברדק ומצאו כך. מ"מ יכולים האחרים לבטל הגורל ואפילו הוא עצמו. בשו"ת ושב המצא סי' ע"ג מובא מעשה דומה מאוד, בחילוק אחד שהזוכה לא היה זה שהוסיפו לו פתק אלא אחר ופסק שם שאף על פי כן הגורל בטל. משום שאם היה עולה בגורל מי שהוסיפו לו פתק נוסף ההגרלה היתה בטלה נמצא שמי שהוסיפו לו פתק לא השתתף כלל בהגרלה וכאשר לא מכניסים פתק של אחד המשתתפים להגרלה, הכל בטל כמו שמצאנו בבא להם אח ממדינת הים.

אשר על כן נראה, שאפילו אם כבר חילקו את הפרס הראשון יש להחזיר ולערך את ההגרלה שנית.

1. כלומר שעה מועטת כמהלך מן הים לטיגנא שהוא דבר מועט - ראש ברכות ג"א. 2. וע"ע מהרי"ל דיסקין בהשגות קונטרס אחרון ה' שכתב בתחילה. שכל טעות שיש בגורל הגורל בטל, והביא על כך ראיה מהירושלמי. אולם אח"כ חזר בו ורצה לומר שדין כן רק כאשר על פי דין צריך גורל [כמו פייס במקדש] יכול לומר גורל כזה לא יתייך חייב. אבל בגורל שעושים מרצונם. צריך לעיין. רק אם אין קילקול להגרלה (כלומר - אם הסיכויים של הזוכה לא עלו בגלל הטעות שאו פשיטא שההגרלה בטילה). ועל כל פנים מבואר בדבריו, שאם יש קילקול בהגרלה ודאי לא מהני. 3. נראה כי אין שייך כאן טעמו של החרי' כיוון שלא היה כאן טעות כלשהי בגורל שהרי ניתן להכניס איזה אותיות שרצים וכל החיתסון הוא חוסר בירור משאיכ בנידון החרי' הוספת שם או חסרונם הוא שינוי במהות ההגרלה. 4. וע"ע שער יושר ד"ג, שמתקפס שמחנינה רעיונית טהורה של הענין נראה כי הוספת גורל איננה סיבה שיזכה מי שהוסיפו לו.

4. בטעם הדבר מדוע המשלח אינו עובר נחלקו הראשונים, יש אומרים שהפועל לא נחשב ל'שכירו' של המשלח¹⁰. ויש סוברים, שהטעם הוא שכאשר הפועל לא נשכר על ידי המעסיק עצמו הוא אינו מצפה לקבל את שכרו בזמן¹¹.

5. יש מהאחרונים שכתבו, שהמשלח אינו עובר רק אם ציוה 'צא ושכור לי פועלים' אך אם שלחו לשכור פועל מסוים בסכום מסוים, המעסיק עובר בכל תלין¹².

6. יש אומרים, שאם השליח שכר את הפועל בנוכחות המעסיק עובר המשלח באיסור כל תלין¹³.

7. נראה שלפי דעת כמה אחרונים, באופן שהשליח נשלח לשכור פועל ולעשות עמו קנין, יעבור המעסיק על כל תלין¹⁴.

8. אם שכר פועל בטלפון או בכתב הרי זה כאילו שכרו פנים אל פנים ועובר על כל תלין¹⁵.

10. רש"י שם ק"ב, ד"ה זה שלא שכרו. וכתב שם "ולא קרינא שכיר גביה". הראשונים והאחרונים התקשו בדברי רש"י מדוע לא נחשב לשכירו והלא 'שלוחו של אדם כמותו'. הבי"ח בפירושו לטור (אות ו) כתב שמשמע שהוא גזירת הכתוב מיוחדת שאין בדין של כל תלין פרשת שליחות. ואפשר לבאר את דבריו על פי מה שכתב המשך חכמה על הפסוק ויקרא יטיג "לא תלין פועלת שכיר אתך עד בקר", שהמשמעות הפשוטה היא שהמילה אתך מוסבת על המילה תלין, רוצה לומר לא תלין אתך, כלומר אצלך. ומביא המשך חכמה שם את תרגום אונקלוס, שמוציא את המילים ממשום ומתרגם "שכיר אתך" - 'דאגירא לותך', כלומר השכיר הוא אתך, רוצה לומר שאתה שכרת אותו בעצמך. על פי התרגום מפרש שם המשך חכמה את דעת רש"י, ומוסיף שטעמי המקרא שם מוכיחים כהתרגומו של אונקלוס. בהערות הבאות יובאו בשם האחרונים הסברים נוספים בדעת רש"י. 11. כ"כ הרי"ד הן בפסקיו הן בתוספותיו לב"מ קיא.א. הרי"ד פירש כך מפני שהתקשה בפירושו של רש"י, שהלא 'שלוחו של אדם כמותו'. המגיה על הרי"ד מבאר שכיון שלא סומך את דעתו הרי זה כאילו קבע שלא ישלם ביומו שמבואר דינו בשו"ע בסעיף י' שלא עובר באיסור כל תלין. 12. כך פסק למעשה בשו"ת תשורת ש"י תנינא פ"ו הטעם הוא שלדעתו הסיבה שבשכר על ידי שליח לא עובר על כל תלין היא ששליחות כזו נחשבת ל'מילי בעלמא ואיתא בגיטין כטא, ובעוד מקומות שמילי לא מימסרין לשליח' והשליחות איננה חלה. וכתב שם על פי דברי הט"ז אבהע"ז קטז, שחסרון של מילי קיים רק כאשר לא ציוה לשליח לשכור משהו מסוים אך אם שלחו לשכור פועל מסוים אין חסרון של מילי. ראוי לציין, כי התשורת ש"י סובר שזהו גם הטעם לדעת רש"י. בדומה לדעת התשורת ש"י, גם הרש"ש בסוגיא מסביר בדעת רש"י שהחסרון הוא מדין 'מילי לא מימסרין לשליח' אך לדעתו שליחות כזו נחשבת למילי משום שקיימת לן שפועל יכול לחזור בו בחצי היום ולכן בזה שהשליח שוכר את הפועל לא נגמר הענין ולכן חשיב מילי. לפי הרש"ש אין הכרח לומר שיש חילוק בין אם ציוה 'צא ושכור לי פועלים' או ששלחו לשכור פועל מסוים. דברי הרש"ש אינם מובנים דיים משום שלכאורה נגמר הענין ומה שהפועל יכול לחזור בו אחר כך הוא דבר המתחדש. 13. חלקת אביר אבהע"ז ח"א סי' ל ביאר את דעת רש"י שהטעם שפועל שנשכר על ידי שליח לא נחשב לשכירו של בעל הבית הוא כיון שפועל שנשכר על ידי שליח לא סומך דעתו שההסכם מחייב. וכיון שכן הוא יכול לחזור בו והוא לא נחשב למחוסרי אמנה שפעליהם נאמר: צפניה גיג ושאריה ישראל לא יעשו עולה. החלקת יואב כותב שם שלפי זה אם בעל הבית היה נוכח כשהשליח שכר את הפועל, הוא יהיה שייך בפרשת כל תלין. בספר הליכות ישראל (הגר"י גרוסמן זצ"ל) מובא מכתב שמוען אל הגר"ש אלישיב שליט"א, בו המחבר מחדש, שגם לפי הרי"ד אם הפועל נשכר בנוכחותו של בעל הבית, המעסיק עובר באיסור כל תלין וזאת משום שהפועל מצפה לקבל את שכרו בזמן. 14. כך נראה לפי התשורת ש"י. והטעם הוא שאם עשו קנין אי אפשר להגדיר את השכירות כמילי בעלמא. גם לפי החלקת יואב נראה שאם יעשו קנין יש סמיכות דעת ואם הפועל יחזור בו יעבור על 'ושאריה ישראל לא יעשו עולה' ולכן המשלח יעבור על איסור כל תלין. אמנם נראה שלפי הרש"ש שהחסרון הוא מצד מילי כיון שפועל יכול לחזור בו בחצי היום ואם כן הרי הש"ך שלגיד פוסק (שלא כדעת הריטב"א) שאפילו בעשו קנין פועל יכול לחזור בו ולכן המעסיק לא יעבור על בעל תלין אפילו כשעשו קנין. 15. מנחת שלמה ח"א סי' עח סובר כך בפשיטות. וגם מסביר נראה כן כי שני הטעמים הנ"ל לא שייכים בזה.

מכתבים למערכת

תגובה להערות חכם אחד על העלון הקודם (מכת השם"ח) בענין מחילה מתוך מריבה:

הכותב העיר משר"ת מהר"י ח'ו"מ סי' קנ"ח שכתב לדייק מלשון הרמב"ם פ"ה ממכירה שכתב דבענין מחילה "בלב שלם", שמוכח שהמחילה תהא מתוך "נחת וישוב הרעה". דבריו הובאו באמרי בינה כ"ה, אך לכאורה אין הכרח לכך מלשון הרמב"ם, דשפיר מצינו לומר שגם מתוך הכעס נמר ומחיל, כיון שלא רוצה עמו עסק, או כדי לחזק את נאמנותו וכבודו בעיני הלוה שאינו דובר שקרים. כיוצא בזה מצינו לענין כפייה בנזק, דמקרי "לרצינו". וכן מבואר מדבריו רבו של הרמב"ם בשו"ת הר"י מונאש סי' נח. וב"כ בשו"ת באר מים חיים אה"ע סי' ס"ו ומקור ברוך סי' ל'. וכך מבואר מהמהר"ם שהובא באגודה ב"מ סי' קיח. ע"ש. וכך פסק בשו"ת תקי"ת לב ח"ו ח"ב סי' כ"ד. והמוחק מצי למייר קים לי בהפוסקים דמחילה מתוך הכעס שמה מחילה. וכ"כ ההפלאה בשו"ת נבעת פנחס סי' ע"ד. ובשו"ת דובב מישרים ח"ג סי' ל"ד. ולגבי מה שהעיר אותו חכם שפסק מחילה נחשבת לאיני יודע אם פרעתיך והרין הוא שהלוה חייב, ועיין שם ברובכ מישרים שנכתבם אם הלוה מקרי מוחזק לענין מחילה. וכמו שמבואר ברמ"א סי' ס"ה דרמי למתנה ועל הלוה להביא ראיה. וב"כ הנתיבות רכז, דפסק מחילה הרי באיני יודע אם פרעתיך. אך הפתחי השו"ב סי' ס"ה כתב בשם הרק"ק א, דהרמ"א מיירי דוקא כשיש ספק "כמה" מחיל, אבל אם ידוע כמה מחיל ויש ספק "בדין" אם מהני המחילה פטור מספק. וכמבואר מדברי הש"ע אה"ע סי' ק"י. וב"כ הבית מאיר באה"ע (סי' ס"ג, דבספקא דדינא ה"ל כשמא ושמא. ועוד יש לומר כמו שכתב המושגה למלך רפ"ד משאלה דבשמא מוב פטור. ועוד יש לומר כמו שכתב הש"ך קב, מג שבספקא דדינא בפרעון, הלוה מצי למימר קים לי. וכמו שביאר בשו"ת לחם רב סי' קס"ד. דהוי ליה כמזעזע כרי. ומשום הכי, גם כן אינו צריך לצאת ידי שמים כמו שפסק בשו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' ק"י בשם השו"ב יעקב כללי קים לי סעיף יב. ובפרשת בנדרין הדין שיש לצרף עוד כמה ספיקות, וכמ"ש בעלון הנ"ל.

אכן חשוב להדגיש, שכל מה שכתבנו לדין בזה רק לענין דינא. אבל למעשה לא בכל גונא יש להורות כן, אלא הכל תלוי בראיות עיני הדיין, [וכפי שצויין בעלון הנ"ל], דיש מקרים שהמלוה אומר "לא אקבל מנך את הכסף", ואין זה מראה כלל על מחילה, ובגון שנראה מדבריו שרק ברגע זה אינו רוצה לקבל את הכסף, אבל אח"כ שפיר רוצה לקבל ממנו את הממון. או במקרה שאומר לי שלא מסכים לקבל ממנו, כדי שישאר עדיין חייב, ובכלל לזה רשע ולא ישלם. וכיוצא בזה. ובמקרה הנזכר היה רק יבוח בין המלוה והלוה, ולא היה שם כעס גדול, וכמו כן לא נראה מדבריו שרוצה שישאר חייב לו, אלא אמר כן בבירור ובהתלפת, והיה לו להעלות על דעתו שהלוה לא ישלם מהמת אמירתו, לכן אמרין שמתוך הכעס נגמר ומחיל, וכנ"ל.

כלל חרמ אוהל יוסף פותח שערו לפניות הציבור לשאלות והתייעצויות בענייני ממונות, מתן סעד בניסוח חוטים, צוואות וכדו' ללא תמורה. הייעוץ ניתן ע"י הרבנים שליט"א.
קבלת קהל ממענה טלפוני וגם באנגלית בימים א-ה 13.30-15.30 וביום ו' בין השעות 13.00-11.00 עם הגר"ן נוסבוים
כמו כן ניתן להפנות שאלות בפקס או בזואל. טל. 02-5023637 פקס 02-5023655 E-mail: beitdinnc@gmail.com
□□□
לקביעת תורים לדין בביה"ד לענייני ממונות נתיבות חיים ניתן לפנות למזכירות ביה"ד
פנים מאירות ו ירושלים, מל: 0527642346

ת"ת: 02-5023637